

voorkomende gevallen rekenen op vermelding in Van Almeloveens publicaties. Wie niet meer nuttig was, liet de Harderwijkse professor als een baksteen vallen om, wanneer hij dat noodzakelijk achtte, soms najaren de correspondentie weer op te vatten. En wel met het excuus het, nu onjuist gebleken, vermoeden te hebben gehad dat de correspondent was gestorven. Dat doet niet altijd aangenaam, ja zelfs opportunistisch aan. In tegenstelling tot zijn fungeren als zaakwaarnemer was Van Almeloveens latere optreden als patroon niet erg geslaagd, zoals uit diverse gevallen bleek. Hij zat te ver weg en kende te weinig hoogleraren van aanzien waar het studenten betrof. Ook door hem benaderde uitgevers dachten meer aan de harde commerciële realiteit van de boekenmarkt dan de door de idealen van de Republiek der Letteren bezielde hooggeleerde. Deze schatte herhaaldelijk zijn eigen invloed te hoog in en er bestond frictie tussen wat hij als vriendendienst aanbood en wat anderen van hem vroegen, zo kenschetst de auteur zijn optreden. Bij de lectuur van dit interessante en goed opgezette boek vragen sommige onderdelen wel wat veel van de lezer. Was het nu nodig de ontwikkeling van de briefschrijfkunst nog eens vrijwel in haar geheel te behandelen? Ook de verhandelingen over het postwezen doen wel erg uitgebreid aan en bovendien vervalt de auteur nogal eens in herhaling. Dat neemt echter niet weg dat hier een waardevolle studie ligt over een onderwerp dat in Nederland nog nauwelijks ontsloten was. Het boek zal zijn eigen plaats krijgen naast het recente werk van Luuc Kooijmans over vriendschap en overleven in ongeveer dezelfde periode.

E. O. G. Haitsma Mulier

R. de Schryver, *Max II. Emanuel von Bayern und das Spanische Erbe. Die europäischen Ambitionen des Hauses Wittelsbach, 1665-1715* (Veröffentlichungen des Instituts für europäische Geschichte Mainz. Abteilung Universalgeschichte CLVI; Mainz: Verlag Philipp von Zabern, 1996, xiii + 286 blz., ISBN 3 8053 1621 6).

Flapteksten zijn meestal niet de aangewezen weg om een indruk te krijgen van de kern van een boek maar er zijn uitzonderingen zoals in dit geval. Hier wordt van keurvorst Max II Emanuel gezegd dat hij zich voortdurend heeft ingespannen voor zijn eigen roem en de grootheid van zijn huis, maar niet voor Beieren. Na lezing van zijn boek kan men zeggen dat dit een juiste conclusie is. Er had nog aan toegevoegd kunnen worden dat dit niet alleen voor Beieren gold maar ook voor de Zuidelijke Nederlanden waarover hij jarenlang als gouverneur ten minste in naam het bestuur heeft gevoerd. Die vormen het uitgangspunt van deze studie van de Leuvense hoogleraar. Het boek sluit daarmee aan bij de traditie in de Belgische geschiedschrijving die zich richt op de betekenis voor de Zuidelijke Nederlanden van de bestuursperiodes van de Spaanse en Oostenrijkse gouverneurs, een traditie waaraan de auteur al in de jaren zestig bijdragen heeft geleverd. Uit die tijd stamt wellicht ook het idee voor dit boek, want hij vermeldt in zijn voorwoord dat het onderzoek ervoor zich over vele jaren in spaarzame vrije tijd heeft uitgestrekt.

Het kan worden beschouwd als een tegenhanger van die eerdere studies. Kregen daarin vooral de binnenlandse effecten van dat bestuur in de tijd van de Spaanse Successieoorlog de aandacht, nu staan de Beiers-dynastieke en internationale context centraal: de relaties van Max Emanuel met de Spaanse Habsburgers, zijn ambities en het internationale gemanoeuvreren voor de Spaanse erfenis. Zo wordt als het ware tegenover de graaf van Bergeyk die in de vroegere studies naar voren komt als een soort almachtige eerste minister, de figuur van Max Emanuel geplaatst als een tweede bron van politieke impulsen die bepalend waren voor het lot van de Zuidelijke Nederlanden. Alleen, de beide kaders dekken elkaar niet helemaal. Max Emanuels ambities

waren na zijn gouverneurschap geenszins uitgeput. Hij richtte zich alleen naar elders en dat geeft zijn gouverneurschap het karakter van een voorbijgaande episode zowel in de Beierse dynastieke planning als in het bestuur over de Zuidelijke Nederlanden. Als hij ergens anders iets meer of iets beters kon krijgen, bijvoorbeeld een koningskroon in Italië, waren die Nederlanden voor hem niet zo belangrijk. De auteur erkent dat ook.

Het boek is verdeeld in twee delen met de dood van de Spaanse koning Karel II in 1700 als keerpunt. Zolang die leefde stond Max Emanuel, die zich in de veldtocht tegen de Turken een bekwaam legeraanvoerder had getoond, aan de Habsburgse kant om de eenvoudige reden dat zijn echtgenote Maria Antonia, dochter van keizer Leopold I, volgens het Spaanse erfrecht bij het kinderloos overlijden van Karel II opvolgingsrechten had. Na haar vroege dood bij de geboorte van hun zoon Joseph Ferdinand in 1692 gingen die op het kind over en in Karels testament van 1698 werd de kleine Beierse prins inderdaad als opvolger van de hele Spaanse monarchie aangewezen. Zijn vader had zich intussen een voorschot op de erfenis laten verzekeren door koning Karel te bewegen hem tot gouverneur van de Zuidelijke Nederlanden aan te stellen. Dat was overigens alleen gelukt op voorspraak van koning-stadhouder Willem III en keizer Leopold; eerstgenoemde had in de Negenjarige Oorlog dringend behoefte aan Beierse troepen in de Zuidelijke Nederlanden. Max Emanuels schitterende dynastieke vooruitzichten vielen in scherven door de plotselinge dood van zijn zoon in 1699. Het Spaanse erfrecht, strikt gevolgd in Karels laatste testament, wees daarna Philips van Anjou als opvolger aan. Omdat hij de Zuidelijke Nederlanden als soeverein gebied hoopte te krijgen erkende Max Emanuel hem als koning en dat bracht hem in de successieoorlog in het kamp van de Bourbons. Het eindigde in een catastrofe: de Zuidelijke Nederlanden vielen grotendeels in handen van de zeemogendheden, zijn stamland Beieren ging verloren aan de keizer en hij werd volkomen afhankelijk van het geld en de goede wil van Lodewijk XIV. Het was alleen aan de laatste te danken dat hij bij de vrede zijn keurvorstendom terugkreeg. Het dynastiek-opportunistische karakter van Max Emanuels politiek kwam vooral tijdens de vredesbesprekingen van Utrecht en Rastatt sterk naar voren.

De onderhandelingen die met dit hele complex van thema's verbonden waren, worden door de auteur duidelijk belicht in helder gestructureerde hoofdstukken die steeds de zaken centraal stellen waar het om draaide. Dat is een prestatie op zichzelf, gezien alleen al het uitgebreide onderzoek dat ervoor is verricht in Spaanse, Beierse, Franse, Engelse, Belgische, Nederlandse en Vaticaanse archieven. Het boek biedt dan ook politiek-diplomatieke geschiedenis van hoog gehalte waarbij het milde oordeel van de schrijver over zijn hoofdfiguur opvalt. Hij noemt Max Emanuel niet onbetrouwbaar maar een bouwer van luchtkastelen die in alles gedreven werd door zijn zorg voor de belangen van zijn huis. Men kan daar ook iets anders tegen aankijken en hem een gokker noemen, want na zijn terugkeer in Beieren zette hij het spel onverdroten voort, nu met het oog op de Oostenrijkse successie.

N. Bootsma

A. C. N. Roothaan, *Vroomheid, vrede, vrijheid. Een interpretatie van Spinoza's Tractatus theologico-politicus* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1996; Assen: Van Gorcum, 1996, viii + 186 blz., f55,-, ISBN 90 232 3109 0).

Deze studie, oorspronkelijk als dissertatie verdedigd aan de Universiteit van Amsterdam, lanceert een interpretatie van de *Tractatus theologico-politicus* van Spinoza waarin het accent nu eens niet op de relatie met de *Ethica* ligt, maar waarin de *Tractatus theologico-politicus* gezien